

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 8961/16

לפני: כבוד השופט י' דנציגר
כבוד השופט י' עמית
כבוד השופט נ' סולברג

המערערים: 1. פלוני
2. פלונית
3. פלונית
4. פלוני

נגד

המשיבה: המאגר הישראלי לביטוח חובה

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי חיפה בתיק א
021953-10-12 שניתן ביום 29.09.2016 על ידי כבוד
השופטת י' וילנר

בשם המערערים: עו"ד רועי סילפין ועו"ד גל מגן
בשם המשיבה: עו"ד ארנון אפרת

פסק-דין

השופט י' עמית:

הערעור שלפנינו מתמקד בשאלה האם ילדים בגירים, אשר מסוגלים להתפרנס באופן עצמאי, יכולים להיחשב "תלויים" באדם שנפטר, לצורך הגשת תביעה מכוח סעיף 78 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש].

רקע עובדתי ופסק דינו של בית המשפט המחוזי

1. ו.ג. ז"ל (להלן: המנוח) נהרג בתאונת דרכים ביום 29.5.2012, בגיל 62, והותיר אחריו אישה ושני ילדים בגירים: בת בגיל 38, פסיכולוגית במקצועה, נשואה ואם לשלושה; ובן בגיל 30, מהנדס חשמל ואלקטרוניקה, נשוי ואב לשתיים. אשתו של המנוח היא היורשת היחידה, וילדיו של המנוח טענו כי הם זכאים לפיצוי כתלויים, משום שהוכיחו שהמנוח תמך בהם תמיכה כספית בפועל, ואלמלא התאונה – התמיכה היתה נמשכת. לטענתם, התמיכה הכספית של המנוח נועדה לפרנסתם ולמחייתם שלהם ושל ילדיהם, נכדיו של המנוח. אבדן התמיכה הכלכלית מוערך ב-5,000 ₪ לחודש עד אחרון ימיו של המנוח לפי תוחלת חייו הצפויה.

בית המשפט המחוזי דחה את תביעת ילדיו של המנוח. נקבע כי ילד נחשב "תלוי" במנוח רק אם הוא "סמוך על שולחנו ונעדר יכולת עצמאית לכלכל עצמו". לכן, "ככלל, אין לראות בילדים בגירים של מנוח כתלויים בו (להוציא תלות חלקית בתקופת השירות הצבאי)", וגם אם הורה נוהג לתמוך כלכלית בילדיו הבגירים, אין הדבר מקים להם עילת תביעה כתלויים. בית המשפט המחוזי ביסס את מסקנתו זו על שלושה אדנים: פסיקה קודמת; פרשנות מילולית של המונח "תלוי" כמי שאינו עומד ברשות עצמו; והיקש מדברי חקיקה מקבילים. לצד זאת, התקבלה תביעת העיזבון ותביעת האלמנה כתלויה ונפסקו לזכותה 595,000 ₪ (לאחר ניכויים ובתוספת שכ"ט עו"ד והוצאות משפט).

על כך נסב הערעור שבפנינו, המתמקד בעיקר בשאלה אם יש לראות את ילדיו הבגירים של המנוח כתלויים.

רקע נורמטיבי

2. נקודת המוצא היא כי, ככלל, מותו של אדם אחד אינו מקים זכות תביעה בנזיקין לאדם אחר. זכות התביעה העצמאית שניתנה לתלויים בנפטר היא אחד החריגים המוכרים לכלל זה (ד"נ 24/81 חונוביץ נ' כהן, פ"ד לח(1) 413, 420 (1984) (להלן: עניין חונוביץ); ישראל גלעד דיני נזיקין – גבולות האחריות, כרך ב 896-898 (2012) (להלן: גלעד)). שיטות משפט שונות מגדירות באופן שונה את מעגל התלויים הזכאים לפיצוי. בצרפת נהוגה גישה מרחיבה, שלפיה "כל תובע, יהא סוגו אשר יהא, עשוי לזכות בפיצוי אם יצליח להראות שנגרם לו נזק כלכלי עקב פטירתו של הנפגע העיקרי". במשפט הגרמני אומץ כלל שלפיו זכות התביעה מותנית בחובה משפטית של המנוח לתמוך בתובע הפוטנציאלי. באנגליה ובמדינות ששיטת המשפט שלהן הושפעה מהדין האנגלי (לרבות ישראל), נקבעה רשימה סטטוטורית סגורה של קרובי משפחה שזכאים להגיש תביעה כתלויים (רונן פרי אופקים חתשים במשפט - ריקושטים כלכליים, G.H.L. FRIDMAN, THE LAW OF TORT IN CANADA (להלן: פרי); 367-375 (תשס"ב) (להלן: פרי); B.S. MARKESINIS, THE GERMAN LAW OF TORTS: A COMPARATIVE INTRODUCTION 623-926 (1994)).

3. זכות התביעה של התלויים מוסדרת כיום בפקודת הנזיקין:

זכותם של תלויים לפיצויים
 78. גרמה עוולה למותו של אדם, והיה אותו אדם, אילולא מת, זכאי אותה שעה לפיצויים לפי פקודה זו בעד חבלת גוף שגרמה לו העוולה – יהיו בן זוגו, הורו וילדו זכאים לפיצויים מן האדם האחראי לעוולה.

סעיף זה חל גם במקרה של "תאונת דרכים", מכוח סעיף 4(א) לחוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975.

מבחינה היסטורית, סעיף 78 לפקודה הוא גלגולו של סעיף 55 לפקודת הנזיקין המנדטורית, אשר מבוסס על סעיף 52 לחוק הנזיקין הקפריסאי, שבתורו מבוסס על החוק האנגלי הישן – THE FATAL ACCIDENTS ACT, 1846 (ראו: ע"א 2000/97 לינדורן נ' קרנית – קרן לפיצוי נפגעי תאונות דרכים, פ"ד נה(1) 12, 23-22 (1999) (להלן: עניין לינדורן); גד טדסקי ואברהם רוזנטל פקודת הנזיקין לאור תולדות התהוותה ותיקוניה 116-112 (1963)). יצויין כי ברבות השנים השתנה החוק האנגלי, והורחב מעגל האנשים שזכאים לתבוע כתלויים (ADMINISTRATION OF JUSTICE ACT 1982, S. 3). שינוי דומה טרם אומץ בחוק הישראלי, אך מגמה מקבילה מסתמנת בסעיף 443 להצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011 (ה"ח הממשלה 595) המגדיר "תלויים" – צאצאיו של הנפטר, בן זוגו, הוריו והורי הוריו, אחיו ואחיותיו, וכן כל אדם אחר שהוא בן ביתו, ובדברי ההסבר להצעת החוק נאמר כי "מתוך הכרה כי אדם אשר גר בביתו של הנפטר ותלוי בו לפרנסתו מן הראוי שיוכר ככזה, אף אם אינו קרוב משפחתו של הנפטר". לענייננו ראוייה לציון העובדה כי בחוקים ההיסטוריים שמהם התפתחה פקודת הנזיקין, לא מוזכר הביטוי "תלויים" ("Dependants"). לעומת זאת, כותרתו של סעיף 78 מעידה עליו כי הוא עוסק ב"זכותם של תלויים", ועוד נשוב לכך בהמשך.

הסעיפים הבאים בפקודת הנזיקין (79-80) מסדירים את אופן הגשת התביעה ומבהירים את אופי הפיצויים.

הפיצוי לתלויים

4. כדי לזכות בפיצוי כספי בגין אבדן תלות במנוח, על התובע לעבור שתי משוכות. בשלב הראשון עליו להראות כי הוא נמנה על התלויים המנויים בסעיף 78 לפקודת הנזיקין. בשלב זה, הדיון הוא במישור המשפטי, מפני שהגדרת מעגל התלויים הזכאים לפיצוי עצמאי היא שאלה משפטית ולא שאלה עובדתית. כדברי הנשיא ברק

בעניין לינדורן: "הפקודה אינה מעניקה זכות לכל מי שהיה 'תלוי', הלכה למעשה, במנוח. הפקודה מגדירה את היקף התלויים. מי שהיה 'תלוי' במנוח, אך אינו נכלל בהגדרה של הפקודה, אינו זכאי לפיצויים על-פיהם" (שס, בעמ' 27).

בשלב השני, נדרש התובע להוכיח את היקף הנזק שנגרם לו כתוצאה ממותו של המנוח. דיון זה הוא עובדתי בעיקרו, והכלל הוא כי "הפיצויים יינתנו בעד הפסד הממון שסבלו למעשה, או עתידים לסבול אותו למעשה" (סעיף 80 לפקודת הנזיקין). גם בשלב זה יש חשיבות לאופיו של הפסד הכלכלי שנגרם כתוצאה ממותו של המנוח. זכות התביעה של בן זוג, ילד או הורה מתגבשת רק ביחס להפסד שנבע ממערכת היחסים המשפחתית, להבדיל מקשר עסקי. כך, נפסק כי "אף בגדר הנזק הממוני עצמו, אין הוא ניתן לתלויים בגין כל נזקי הממון, אלא אך בגין התלות המשפחתית אשר נפגעה, להבדיל מתלות אחרת שביניהם, כגון תלות עסקית" (עניין חונוביץ, בעמ' 420; עניין לינדורן בעמ' 27; ע"א 64/89 גבאי נ' לחון, פ"ד מח(4) 673, 681 (1994)). בהתאם לכך הובהר בפסיקה, כי "כמו במקרה שהיה למנוח שותף ועסקם המשותף ניזוק עקב מות המנוח ועקב כך נגרם נזק ממון לשותף, שאז אין השותף זכאי להיפרע מהמזיק, הוא הדין במקרה של אלמנה שניהלה עסק משותף עם בעלה, כשמות בעלה גרם להפסקת הפעולות של העסק המשותף" (ע"א 206/87 קופת חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל נ' עיזבון המנוח ד"ר מאיר אדיסון, פ"ד מה(3) 72, 80 (1991)).

5. לצורך הדיון הנוכחי איננו נדרשים לחזור על פרטי ההלכות הנוגעות לתביעתם של תלויים. על קצה המזלג אזכיר כי תביעת התלויים עומדת על רגליה והיא נפרדת מתביעת העיזבון (להבחנה בין תלויים ליורשים לצורך חישוב תקופת ההתיישנות ראו ע"א 2919/07 מדינת ישראל הוועדה לאנרגיה אטומית נ' גיא-ליפל, פ"ד סד(2) 82, פסק דיני בעמ' 133-136 ופסק דינה של השופטת חיות בעמ' 159-165 (2010)). התלויים זכאים לפיצוי עבור נזק ממוני שנגרם להם כתוצאה ממותו של המנוח. הדרך לחשב את הפסד התמיכה היא, בדרך כלל, על פי שיטת הַיְדוּת [הכנסות בני הזוג מחולקות לַיְדוּת לפי מספר בני הבית בתוספת יד כללית של "משק בית"; הפיצוי לתלויים הוא הסכום שמתקבל לאחר ניכוי יד הקיום של המנוח מתוך הכנסתו]. ההנחה היא שילד עד גיל 18 תלוי בהוריו למחייתו, ובתקופת השירות הסדיר בצבא הוא נתמך על-ידי הוריו באופן חלקי בלבד. בראש הנזק של הפסדי תמיכה כלכלית ישנה חפיפה בין תביעת העיזבון לבין תביעת התלויים, וכדי למנוע כפל פיצוי – "מקום בו אין זהות בין היורשים לבין התלויים, יש לנכות מתביעת העיזבון את תביעת התלויים" (ע"א 4641/06 מנורה חברה

לביטוח בע"מ נ' עזבון המנוח חנא כרכבי ז"ל, פ"ד סב(3) 527, בפסקה 20 (2007); אליעזר ריבלין תאונת הדרכים 927-941 (מהדורה רביעית; 2011) (להלן: ריבלין)).

פסיקה קודמת בעניין הגדרת תלויים

6. בית משפט זה טרם אמר את דברו בסוגיה המונחת לפתחנו. ניתן למצוא בפסיקה התפתחויות והתבטאויות שנוגעות לשאלה מושא הדיון, אך קשה למצוא דיון ישיר בתביעתו של ילד בגיר שסיים את חוק לימודיו ומנהל משק בית עצמאי. עם זאת, עיון מעמיק בפסיקה מעלה התייחסויות מגוונות לשאלה של היקף התלויים הזכאים לפיצוי. כדי להיטיב להציג את הפסיקה הקיימת, נעשה ניסיון לארגן אותה על רצף רעיוני. הקצה האחד של המשרעת מייצג גישה מרחיבה שלפיה כל מי שמבחינה עובדתית נפגע כתוצאה ממותו של המנוח עשוי להיות זכאי לפיצוי; בקצה השני מצויה גישה מצמצמת שלפיה רק בן משפחה שנמנה בפקודה ושהיה תלוי לפרנסתו במנוח, עשוי להיות זכאי לפיצוי. יצויין כי בחלק מפסקי הדין ניתן למצוא רמזים וביטויים לגישות שונות, וניכר שהשאלה לא התחדדה.

7. נפתח את הסקירה בפסק הדין בע"א 20/80 פליישר נ' לקטוש, פ"ד לו(3) 617 (1982) (להלן: עניין פליישר). השופט ש' לויין הציג את הפסיקה שלפיה "בן משפחה, שכבר עמד על רגליו מבחינה כלכלית, אינו נחשב עוד כתלוי", והביע התנגדותו לפסיקה ברוח זו. לשיטתו של השופט לויין, בכל מקרה שבו הילדים הביאו "ראיה פוזיטיבית, המעידה שבגיל כלשהו נגרם להם בעטייה של הפטירה נזק, הנובע ממערכת היחסים המשפחתיים שביניהם לבין המנוח, אפילו כשהמדובר בשלילת מתנות, נזק זה בר פיצוי הוא" (שם, בעמ' 628). עמדה דומה הביע השופט ש' לויין גם בפסק דין מאוחר יותר, משנת 1983, תוך הדגשה כי "הפסדו בנזיקין של תלוי במנוח עקב פטירתו אינו נמדד לפי קנה המידה של תביעה למזונות [...] אפילו נזק, שנגרם לסוגי האנשים הכלולים בסעיף 78 עקב שלילת מתנות, בר-פיצוי הוא [...] אין מצבו הכלכלי של התלוי רלוואנטי, והשאלה היחידה היא, אם הוכיח התובע 'קיומה של ציפיה סבירה, שלו היה המנוח חי, הייתה בידו הכנסה שהייתה משמשת את התובע, הכנסה, שנשללה ממנו עקב הפטירה'" (ע"א 339/82 עיזבון המנוח ציון מיכאלי ז"ל נ' נתנאל, פ"ד לז(4) 497, 498-499 (1983)).

בע"א 5/84 יחזקאל נ' אליהו חברה לבטוח בע"מ, פ"ד מה(3) 374 (1991) (להלן: עניין יחזקאל), נקבעה הלכה שלפיה ניתן להניח שילד נחשב "תלוי" בהוריו גם

לאחר גיל 18, בתקופת השירות הצבאי הסדיר. במסגרת פסק הדין הוסיף השופט (כתוארו אז) ברק, כי "תקופת התלות היא עניין אינדיווידואלי, המשתנה ממשפחה למשפחה. משהובאו ראיות בעניין זה, תיקבע תקופת התלות על-פיהן. כך, למשל, על בסיס ראיות אמינות רשאי בית המשפט לקבוע, כי המנוח היה תומך בילדיו גם לאחר הגיעם לגיל בגרות ולאחר שיחרורם מהצבא, לשם השלמת לימודים לרכישת מקצוע או מטעמים אחרים". מן האמור מתקבל רושם כי אין גבול קבוע לתקופת התלות ואורכה תלוי רק בראיות שהוצגו לתמיכה במקרה הפרטני; אך מן הסיפא מסתבר שבית המשפט ראה לנגד עיניו תמיכה שנמשכת לכל היותר שנים ספורות לאחר השחרור משירות צבאי.

בפסק הדין שניתן בעניין לינדורן ניתן למצוא אמירות דו משמעיות. מחד גיסא, הנשיא ברק ציטט בהסכמה את דברי השופט ש"ז חשין, שלפיהם "התכלית המונחת ביסוד זכות התלויים היא במתן פיצוי לתלויים בשל כך ש'מטה-לחמם נשבר'" (ע"א 148/53 פנץ נ' פלדמן, פ"ד ט 1711, 1717 (1955); להלן: עניין פנץ)). ברוח דומה הוסיף הנשיא ברק כי "הפקודה מפצה את התלויים בשל כך שמותו של המנוח קטע את מקור מחייתם" (ההדגשות נוספו – י"ע). מכך ניתן להסיק שנדרש קשר של תלות מהותית במנוח. מאידך גיסא נאמר בפסק הדין כי "זכותם של התלויים לפיצויים מותנית במציאות העובדתית של התלות הכספית ובסיכוי, כי תלות זו הייתה נמשכת גם בעתיד לולא מעשה הנזיקין", ומכך ניתן להבין שהתנאי היחיד הוא תמיכה בפועל. יתר על כן, במסגרת פסק הדין הביע הנשיא ברק את עמדתו כי ראוי לשקול שינוי חקיקתי שיבטא "שיטה שונה, המעמידה במרכז את התלות עצמה תוך הצבת גבולותיה, בלא להגדיר את התלויים". היינו, לזנוח את עמדת המשפט האנגלי ולאמץ גישה מרחיבה שדומה יותר לשיטות משפט אחרות (על עמדתו המרחיבה של ברק ניתן ללמוד גם מעיון בכתיבתו האקדמית: אהרן ברק "תביעות נזיקין במות הניזוק" דיני הנזיקין – תורת הנזיקין הכללית 698-699 (גד טדסקי עורך; התשל"ז)).

התבטאויות דואליות ניתן לזהות גם בפסק דינו של השופט ברנזון בע"א 580/72 אלחמורי נ' דהרי, פ"ד כז(2) 186 (1973) (להלן: עניין אלחמורי). גם בפסק דין זה, שקדם לעניין לינדורן, מתבטאת גישה שלא מגבילה את תלות הילד בהורה לגיל מוגדר אלא משאירה את השאלה פתוחה בהתאם לראיות בדבר תמיכה בפועל. אך כמו בעניין לינדורן, גם פסק הדין בעניין אלחמורי מבטא דרישה לקשר משפחתי-כלכלי הדוק: "אם בפועל היה [המנוח] מחזיקם בחוג המשפחה ומפרנסם גם אחרי הגיעם לגיל

18, הרי שזכותם לפיצוי קיימת ועומדת עבור כל תקופת תלותם במנוח" (ההדגשה נוספה – י"ע).

לבסוף, במספר פסקי דין ניתן למצוא ביטוי ברור יותר לעמדה המצמצמת, שלפיה זכות התביעה של קרובי המשפחה המנויים בסעיף 78 מותנית בקיומה של תלות הדוקה במנוח. בע"א 1503/94 הפניקס הישראלי, חברה לביטוח בע"מ נ' עיזבון המנוח ברוך ברמן ז"ל, פ"ד נא(3) 502 (1996) (להלן: עניין ברמן), נערכה סקירה מפורטת של התפתחות הפסיקה לעניין גיל התלויים, ולאחריה נאמר כי "לצורך יישומה של שיטת הידות נזקק בית-המשפט גם לשאלה עד איזה גיל נשאר, בדרך-כלל, ילד סמוך על שולחן אביו. ובמילים אחרות, עד איזה גיל היה נזקק בפועל לתמיכת אביו, לולא נפטר בתאונה." התנאי שהילד יהיה סמוך על שולחן אביו הוזכר באופן אגבי גם בע"א 140/00 עיזבון המנוח מיכאל אטינגר ז"ל נ' החברה לשיקום הרובע היהודי, פ"ד נח(4) 486, 525 (2004): "סעיף 78 לפקודה מסייג וקובע כי זכותם של התלויים לפיצויים קמה רק במקום שבו גרמה העוולה את מותו של האדם אשר על שולחנו הם סמוכים" (להלן: עניין אטינגר). דברים ברוח דומה נאמרו בת"א (מחוזי י-ם) 345/74 שלום נ' אברהם, פ"ד תשל"ז(1) 222, 226 (1976): "מטרת הסעיף 78 היא בעיקרה מטרה סוציאלית, דהיינו ליתן פיצויים בידי אלה שהיו תלויים במנוח לפרנסתם עד לפטירתו" (להלן: עניין שלום).

8. לסיכום, נחזור ונדגיש כי השאלה המעסיקה אותנו בהליך הנוכחי – הגדרתו של ילד בגיר ועצמאי כלכלית בכוח או בפועל כ"תלוי" – לא נדונה במפורש במקרים שהוזכרו. ניתן ללמוד מן הרטוריקה על נטיות ומגמות בפסיקה, אך כאמור, הפסיקה אינה עשויה מקשה אחת. מצד אחד ניתן לזהות גישה מרחיבה שלפיה הפרמטר היחיד לפיצוי הוא תמיכה בפועל מצידו של המנוח, ומצד שני חוזרים ביטויים שלפיהם תביעת התלויים נועדה למקרים שבהם נשכר מטה לחמם (עניין פנץ); נקטע מקור מחייתם (עניין לינדורן); המנוח פרנס את התלוי והחזיקו בחוג המשפחה (עניין אלחמורי); ובהיות התלוי סמוך על שולחנו של המנוח (עניין ברמן ועניין אטינגר). ראו גם: דוד קציר פיצויים בשל נזק גוף – כרך ב 1110-1116, 1210-1229 (2003) (להלן: קציר)).

פסיקה קודמת בעניין תקופת התמיכה בילדים

9. במרוצת השנים, ובעקבות שינויים חברתיים, ניתן לזהות מגמה של הארכת גיל התלות של ילדים בהוריהם. אם בשנות החמישים של המאה הקודמת ניתן היה למצוא

פסק דין שבו נקבע שהתמיכה בילד מסתיימת בגיל 16 (ע"א 6/57 כוזהינוף נ' בשארי, פ"ד יא 996, 998 (1957)), הרי שבהמשך התייצב גיל התלות על 18. באחד המקרים, נדחתה תביעה להכיר בהפסד תמיכה עד גיל 20, וכך נפסק:

"אמת הדבר שישנם מקרים לא מעטים שבהם הורים תומכים מרצון, בלי כל חובה חוקית, בילדיהם גם לאחר שהילדים מגיעים לגיל בגרות, ואולם מאז ומתמיד מקובל בבית-המשפט שהערכת הפיצויים עבור הפסד תמיכה לקטינים נעשית עד שהקטין נעשה בגיר, היינו עד גיל 18 שנה, ואנו לא נסטה כעת מנוהג קבוע זה. יתכן שבמקרים מסויימים מקופחים התובעים על-ידי כך, אולם מאידך, יש לזכור שבכמה ענינים אחרים נעשים חישובי הפיצויים בדרך המזכה את התובעים בסכומים, שלפי המציאות הקיימת אינם מגיעים להם [...] כשם שלא נשנה כעת את הלכת בית-משפט זה בענין אי-ניכוי מס הכנסה לצורך חשבון הפיצויים, כן לא נשנה את תקרת הגיל של 18 שנה לגבי הפסד תמיכה בקטינים, פרט אולי למקרים מיוחדים, שבהם הובאו ראיות ממשיות שהתמיכה עמדה להינתן גם מעבר לגיל 18 שנה" (ע"א 469/74 זדה נ' בכר, פ"ד ל(1) 169, 171-170 (1975)).

כאמור לעיל, בתחילת שנות התשעים התחדשה ההלכה שלפיה גם בהיעדר ראיות פרטניות, ההנחה היא שהילד היה נתמך במידה מסויימת גם במהלך שירותו הצבאי הסדיר. נקבע כהנחה עובדתית, כי "במציאות הישראלית, תמיכת הורים בילדיהם אינה מסתיימת עם הגיע הילד לגיל 18, והיא נמשכת כל עוד הם משרתים בצבא" (עניין יחזקאל, בעמ' 379). זוהי ההלכה גם כיום, אך במקרים חריגים פסקו בתי המשפט המחוזיים פיצוי עבור אבדן התמיכה בילד אף בתקופת לימודיו האקדמיים, לרוב בתקופת הלימודים לתואר ראשון (למשל: ת"א (מחוזי י-ם) 1362/96 עזבון המנוחים ילנה ודוד ליברמן ז"ל נ' דון, פסקה 5(ב) (15.12.1999); ת"א (מחוזי ת"א) 2312/89 עזבון המנוח שמואל שטיינר נ' מרכוס (8.12.1999); להרחבה ראו: עניין ברמן, בעמ' 511-508; קציר, בעמ' 1229-1220; HARVEY MCGREGOR, MCGREGOR ON DAMAGES 1519-1521 (18th ed., 2009); JOHN MUNKMAN, DAMAGES FOR PERSONAL INJURIES AND DEATH 167-137 (10th ed., 1996)).

10. המערערים ביקשו לתמוך עמדתם בפסקי הדין שניתנו בעניין רווח. בנסיבותיו של אותו מקרה טראגי, בו נהרגו שני ההורים בתאונת דרכים, פסק בית המשפט המחוזי (כב' השופטת ש' שטמור) לזכות היתומים-התלויים פיצוי גם על אבדן תמיכה בשנות הלימודים האקדמיים, ולטובת אחת הבנות נפסק גם סכום גלובאלי של 20,000 ₪ בגין

הפסד התמיכה בשנים הסמוכות לנישואיה. עם זאת, בית המשפט דחה את תביעת התלויים לפיצוי בגין אבדן תמיכה בדמות מימון חתונות ורכישת דירות, וכך נאמר בפסקה 30 לפסק הדין:

"התובעים טוענים שאלמלא מותם של הוריהם, המנוחים היו משתתפים במתן כספים בחתונותיהם וברכישת דירות. טענה זו נראית סבירה בנתוני המשפחה שלפני, אולם איני סבורה שיש לראות כאן יחסי תלות או הפסד שנגרם לתובעים עקב מות ההורים: ראשית, לעניין הדירות לא שוכנעתי שההורים היו מסוגלים לממן רכישת דירה לכל אחד מילדיהם. שנית, יש לזכור כי הפיצוי לתלויים נועד 'לפצות את אלה מקרובי המנוח המנויים בסעיף (הכוונה היא לסעיף 78 לפקודת הנזיקין, ש.ש.), אשר מטה לחמם נשבר עם פטירתו' (ע"א 148/53 ש.ש.), פנץ נ' פלדמן, פ"ד ט(1) 1711, 1717). סביר להניח, שהמנוחים היו עוזרים לארבעת ילדיהם במימון החתונות והדירות, אך לא מדובר בתלות הקשורה להשתכרותם החודשית, וניתן להניח שהם היו נאלצים לממש נכסים (חסכונות) לשם כך. מסקנתי היא, כי התובעים לא הצליחו לבסס 'תלות', שיש לפצות בגינה, במימון חתונותיהם ודירותיהם" (ת"א (מחוזי חיפה) 439/00 רווה נ' עזבון המנוח דורון רווה ז"ל (9.8.2007); ההדגשה במקור).

נוכח הנמקה זו, ספק בעיניי אם פסק הדין יכול להועיל למערערים. בפסק הדין משתקפת גישה שמעניקה משקל גם לשאלת התלות במנוח, ולא רק לשאלה העובדתית של קיום תמיכה בפועל. מכל מקום, על פסק הדין הוגש ערעור, שנדחה בהקשר זה מבלי שערכאת הערעור נכנסה לעובי הקורה בשאלת משך התמיכה בילדים. הוסבר כי הערעור נדחה "בהתחשב בסכום הכולל שנפסק, שכן אפילו הרבה בית המשפט בפסיקה בראשי נזק מסוימים כאמור, נראה לנו כי אין להתערב בתוצאה הסופית המסתברת בנסיבות המקרה ובהתחשב בפריטים בהם מיעט בית המשפט בפיצוי" (ע"א 8632/07 רווה נ' עזבון המנוח דורון רווה ז"ל, בפסקה 10 (28.8.2011)). כיוון שכך, פסקי הדין בעניין רווה אינם יכולים להועיל למערערים (בשולי הדברים אציין כי המערערים ביקשו להסתמך על מקרה שבו נפסק פיצוי לאימו של המנוח, ולשם כך הפנו לע"א 8181/06 הכשרת הישוב חברה לביטוח בע"מ נ' עזבון המנוח אטיאס דוד ז"ל (21.1.2010) אך גם שם לא מצאתי אמירה שבכוחה לסייע, וכך גם ברע"א 207/11 קפלינסקי נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (19.1.2012) (להלן: עניין קפלינסקי)).

11. נוכחנו לדעת כי הפסיקה הכירה גם בתלות מוגבלת של ילד בגיר בהוריו. ברם, לא עלה בידי לאתר מקרה שבו נפסק פיצוי תלויים לילדים בגירים בעלי מקצוע שכבר הקימו משפחה עצמאית, וגם המערערים לא הפנו למקרה כזה בפסיקה. במובן זה, נדמה כי הערעור שבפנינו מבטא משאלה חסרת תקדים להרחיב באופן ניכר את גבולות הדין הנוהג בפועל, להבדיל מאמירות תיאורטיות שמצאו כאמור ביטוי בפסיקה.

דיון והכרעה

12. נזכיר ונחדד את השאלה המשפטית העומדת להכרעה: האם זכות התביעה של "ילד", מכוח סעיף 78 לפקודת הנזיקין, נתונה גם לילד שהוא בגיר ועצמאי, מבחינה כלכלית. ההכרעה תלויה בפרשנות הוראתו של סעיף 78, וביתר פירוט – בשאלה מה המשקל ומהו התוכן שיש לכך שמדובר בזכות תביעה שניתנה ל"תלויים". את השאלה ניתן להציג גם באופן הבא: האם כל ילד זכאי לפיצוי במקרה של הפסד תמיכה או רק ילד שהיה "תלוי" בהוריו; ואם נדרשת "תלות" – מהו התוכן המעשי שיש ליצוק לדרישה זו.

לשאלה זו ניתן להציג שלוש תשובות אפשריות: אפשרות ראשונה היא להתעלם כליל מאלמנט ה"תלות". זוהי חלופה שמרחיבה את זכות התביעה, מפני שעל-פיה ילדיו של המנוח, באשר הם, יהיו זכאים לפיצוי ובלבד שבפועל נגרם להם הפסד כתוצאה ממותו של המנוח. האפשרות השנייה היא לקבוע כי תנאי להגשת תביעה מצידו של ילד כ"תלוי", היא קיומה של תלות קיומית בהורה המנוח. זוהי חלופה פרשנית מצמצמת, ועל פיה, ילד יהיה זכאי לפיצוי כתלוי רק בגין התקופה שבה לא היה מסוגל לפרנס את עצמו כלל. האפשרות השלישית היא אפשרות ביניים. לפי אפשרות זו, תנאי מקדמי לזכות התביעה של ילד היא קיומה של תלות שנובעת מאחדות התא המשפחתי, כך שהתלוי היה סמוך על שולחנו של המנוח. כלומר, לצורך שגרת חייו של הילד, הוא נזקק לתמיכתו הכלכלית של ההורה, שדואג לספק את צרכיו הבסיסיים.

לצורך המחשה נדגים את שלוש האפשרויות במקרה של נערה שמלאו לה 18 והיא מתגוררת בבית הוריה עד למועד הגיוס. על פי האפשרות המרחיבה, אין ספק שהיא זכאית לתבוע כתלויה בגין תקופה זו; על פי האפשרות השנייה, המצמצמת, לא תוכר זכות תביעה עצמאית שהרי הבת מסוגלת לפרנס את עצמה. לפי האפשרות השלישית, בית המשפט יכיר בקיומה של תלות בתקופה הרלוונטית, שכן למרות יכולתה התיאורטית להשתכר למחייתה, בפועל היא עומדת לפני גיוס והוריה ממלאים את כל מחסורה.

מבין שלוש האפשרויות, אני נוטה לבחור בחלופה השלישית, שהיא דרך הביניים, אשר כפי שנראה להלן, קרובה יותר לגישה המצמצמת במשרעת בין שתי הגישות. הנימוקים לכך יובאו בהרחבה להלן, ותחילה אמנה אותם בראשי פרקים: פרשנות מילולית של סעיף 78; פרשנות תכליתית של הסעיף ושיקולי מדיניות; מניעת תוצאות בלתי רצויות; התאמה למישור היחסים בין התלויים לעיזבון והשוואה לדברי חקיקה נוספים. בהמשך אתיחס לטענות נגד אפשריות, ולבסוף נחזור לעניינם הפרטני של המערערים ולשאלה נוספת שהתעוררה בערעור.

פרשנות מילולית של סעיף 78

13. בית משפט זה כבר נדרש בעבר לשאלות שהתעוררו בעניין הגדרתם של התלויים הזכאים לפיצוי. בעניין חונוביץ נקבע כי אלמנה חברת קיבוץ זכאית לפיצויים כתלויה בבן זוגה. בעניין לינדורן התפרש המונח "בן זוג" ככולל ידוע בציבור. הטכניקה הפרשנית היתה כנהוג בפרשנות חוק: בחינת המשמעויות הלשוניות האפשריות, ובחירת המשמעות המשפטית הנכונה "המגשימה את תכליתה של הנורמה הגלומה בטקסט" (שם, בעמ' 24). כך ננהג גם במקרה דנא, בבואנו לפרש את המונחים "תלוי" ו"ילד".

כותרתו של סעיף 78 מלמדת אותנו כי עניינו של הסעיף ב"זכותם של התלויים לפיצויים". בעניין פליישר שהוזכר לעיל, נאמר כי על-פי לשון הפקודה, גם ילד "שכבר עמד על רגליו מבחינה כלכלית" עדיין נחשב תלוי, "ואין כותרת השוליים שבסעיף 78 'זכותם של תלויים' יכולה להוציא מקרא מפורש מידי פשוטו" (שם, בעמ' 627-628). עמדתי הפרשנית היא שונה, ואינני סבור כי ניתן להתעלם מכותרתו של הסעיף. כפי שנפסק: "מקום שעולה מהוראת החוק גופה אפשרות של פירוש על דרך הצמצום המתיישב עם המטרה שהובעה בכותרת הפרק או בכותרת השוליים, דעתי היא שמן הדין הוא לפרש את החוק על דרך הצמצום כאמור" (ע"פ 317/63 צור נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד יח(1) 85, 95 (1964); וכן ראו ע"א 726/71 גרוסמן את ק.ב.ק. שותפות רשומה נ' מנהלי עזבון המנוח יהושע בידרמן, פ"ד כו(2) 781, 788 (1972); אהרן ברק פרשנות במשפט - פרשנות החקיקה, 316-321 (תשנ"ג)). ככל שכותרת הסעיף היא בעלת משמעות לצורך פרשנות המונח "ילד", יש בכך חיזוק למסקנה כי ילד שזכאי לתבוע באופן עצמאי את הפסד התמיכה הוא ילד שהיה "תלוי" במנוח. יתר על כן, אף מבלי להיזקק לכותרת הפורמלית של הסעיף, תביעתם של קרובי משפחה בגין הפסדם

הישיר ממותו של המנוח מוכרת במשפט הישראלי (ואף במשפט המשווה) בשם "תביעת תלויים" (ראו גם סעיפים 19(ד) ו-69 לפקודת הנזיקין).

יש להעניק, אם כן, תוכן למונח "תלוי". המערערים סבורים כי אין מקום לבחור פרשנות מילולית "יבשה", ולשיטתם הסעיף עצמו מגדיר את התלויים כקרובי המשפחה שנמנים בו. מנגד, המשיבים סמכו ידיהם על פסק דינו של בית משפט קמא, בו נקבע על יסוד הגדרת המונחים "תלוי" ו"בלתי תלוי" במילון אבן-שושן, כי "תלוי" הוא מי ש-"כרוך אחר המנוח עד כי נעדר הוא בסיס משל עצמו; הוא אינו יכול לעמוד ברשות עצמו ללא תמיכה מהמנוח ואינו מסוגל לכלכל עצמו" (פסקה 15 לפסק הדין). ניתן להוסיף כי גם לפי מילון ההווה מאת שושנה בהט ומרדכי מישור (1995), "תלוי" הוא "נתמך, מקבל את עיקר מחייתו מידי אחר" (לעיון בלשני, שמוביל למסקנה דומה, ראו בעז שכביץ "מה בין תלוי לתלוי" הפרקליט כב 33 (תשכ"ו)). עמדתו של בית משפט קמא מקובלת עליי, אך יוטעם כי הפרשנות הלשונית איננה עומדת בפני עצמה, והבחירה בה מבוססת גם על אמירות בפסיקה שנסקרה לעיל וגם על יתר השיקולים שיפורטו להלן.

פרשנות תכליתית ושיקולי מדיניות

14. זכות התביעה של התלויים לא תמיד היתה מובנת מאליה. כאמור לעיל, בעבר שרר במשפט המקובל הכלל השולל תביעה בגין נזק שנגרם כתוצאה ממותו של אדם אחר, ותביעת התלויים התפתחה כחריג לכלל (R.F.V. HEUSTON AND R.A. BUCKLEY, SALMOND AND HEUSTON: LAW OF TORTS 543 (21th ed., W.V.H ROGERS, WINFIELD AND JOLOWICZ: ON TORT 1011 (17th ed., 1996); SIMON DEAKIN, ANGUS JOHNSTON AND BASIL MARKESINIS, MARKESINIS AND DEAKIN'S TORT LAW (6th ed., 2008) 1008-1009). הבחירה להעניק זכות תביעה רק לקרובי משפחה מצומצמים, נובעת מהכרה בעוצמתו של הקשר המשפחתי וביתרונו על פני קשרים עסקיים או כלכליים גרידא. כדבריו של המלומד רונן פרי:

"בימינו מהווה המשפחה יחידה כלכלית שחבריה קשורים ביניהם ב'עבותות של ממוץ'. הזיקות הכלכליות הפנים-משפחתיות נתפסות כבעלות ערך רב יותר מיחסים חוזיים גרידא, הגם שאין להתעלם מכוחו של החוזה להסדירן. בהתאם לכך מעניק הדין הגנה מיוחדת לאינטרסים הכלכליים שמקורם בקשר המשפחתי. תפיסה זו באה לידי ביטוי אף בענייננו; לעתים קרובות זכאי

אדם לסעד בגין נזק כלכלי טהור שנגרם לו עקב פגיעה
 רשלנית בבן משפחתו" (פרי, בעמ' 353).

מלכתחילה נקבע החריג בצמצום, והעניק זכות תביעה רק לבני משפחה
 קרובים במיוחד, אשר יחסיהם עם המנוח משקפים תלות כלכלית. לדעתי, הסיבה לכך
 היא שהסעיף לא נועד רק כדי לשמר תמיכה כספית שמקורה בסביבה המשפחתית, אלא
 החוק מבטא גישה מצמצמת שמכירה בזכות התביעה רק במקרים של תלות ממשית
 והדוקה, כמו ביחסי הורה-ילד וביחסי בני זוג. זוהי תלות שטבועה עמוק בחיי היומיום.
 מפרספקטיבה זו ניתן גם להבין את בחירתו של המחוקק שלא להגדיר אחים כתלויים,
 על אף הקשר המשפחתי ההדוק (אם כי, כאמור, ניכרת מגמת הרחבה של רשימת
 התלויים, לרבות אחים). אחזור ואצטט בהסכמה מלאה את הדברים שנאמרו בעניין
 שלום, ולפיהם בבסיסו של סעיף 78 ניצבת "מטרה סוציאלית, דהיינו ליתן פיצויים בידי
 אלה שהיו תלויים במנוח לפרנסתם עד לפטירתו".

15. מאפיין חשוב נוסף (אך לא הכרחי) של היחסים הטיפוסיים בין המנוח
 לתלויים, הוא השותפות במשק הבית. לכן, לצורך הקביעה כי "ידוע בציבור" זכאי
 להיחשב תלוי, חזר והדגיש בית המשפט את העובדה שבני הזוג מנהלים "משק בית
 משותף במסגרתה של משפחה מאוחדת" (עניין לינדורן, בעמ' 28). השותפות
 המשפחתית ההדוקה – על היבטיה הפיננסיים – היא אשר עומדת בבסיס זכות התביעה
 של התלוי. דרכו של עולם היא שבשלב מסויים פורש הילד את כנפיו ועוזב את הקן
 המשפחתי. ודאי שגם לאחר צאת הבן או הבת מבית הוריהם "לחיים חדשים" ולהקמת
 תא משפחתי עצמאי, לא נעלמת הזיקה המשפחתית. במצב החיובי והרצוי, הקשר
 המשפחתי נשאר חי ונושם, ובמציאות החיים המודרנית, במיוחד בהאינדנא של דור ה-
 Y, לא מעטות הן המשפחות שבהן הזיקה הכלכלית נמשכת גם לאחר ש"הגוזלים עזבו
 את הקן פרשו כנפים ועפו". למרות זאת, אין מדובר בזיקה הדוקה דיה כדי להגדיר את
 הבן או הבת הבוגרים והעצמאיים, שכבר עלה בידם לרכוש מקצוע, כ"תלויים"
 בהוריהם.

16. במסגרת שיקולי המדיניות העומדים ברקע הדיון, יש לזכור גם את השיקול של
 תיחום גבולות האחריות בנזיקין. השאלה המונחת לפתחנו מתקרבת לאזורי השוליים
 של גבולות האחריות הנזיקית ולכן מצדיקה תשומת לב מיוחדת. נציב לנגד עינינו את
 דבריו של פרופ' גלעד:

"מגבלה משמעותית ואפקטיבית אחרת על היקף האחריות לנזקים כלכליים טהורים, המתמקדת בניזוק, היא שלילת אחריות לנזקים שנגרמים לניזוק עקיף להבדיל מאלה הנגרמים לניזוק ישיר. ניזוק עקיף הוא מי שניזוק מעוולת המזיק לא במישרין אלא בעקיפין: הנזק שגרם המזיק לניזוק אחר – הניזוק הישיר – הוביל לגרימת נזק לניזוק נוסף הוא הניזוק העקיף. 'התפשטות' זו של הנזק שגרם המזיק מאדם לאדם מתרחשת באמצעות תהליכים שתוארו לעיל כ'אפקט האדווה', 'אפקט הדומינו', 'תגובת שרשרת' ו'נזק ריקושטי'. תהליכי התפשטות אלה של הנזק, הפועלים כ'מכפיל', מגדילים במידה ניכרת את היקף קבוצת הניזוקים ובכך יוצרים סכנה ממשית של אחריות 'פתוחה'. הגבלת האחריות כלפי ניזוקים עקיפים היא אפוא אמצעי חיוני ואפקטיבי במיוחד להגבלת אחריות בלתי רצויה" (גלעד, בעמ' 822).

יובהר כי הדברים הובאו כאן כרקע לדיון, וודאי שאיננו באים להרהר אחר קיומה העצמאי של תביעת התלויים, אשר אינה דומה לתביעתו של ניזוק עקיף "רגיל" שספג נזק כלכלי טהור. עת עסקינן בתביעתם של תלויים, מערך השיקולים משתנה, הן מפאת הקרבה המשפחתית ההדוקה והתלות המיוחדת, והן מפאת החפיפה (החלקית) בין תביעת התלויים לתביעת העיזבון (ראו להלן בפסקה 18). עם זאת, בבואנו להכריע, נזכור גם את אחריותו של בית המשפט לנהוג בזהירות בקבלת החלטות המשפיעות על היקף האחריות הנזיקית (ראו גם גלעד, בעמ' 901). בסופו של יום, ענייננו במדיניות משפטית הנוגעת לתיחום הנזק והניזוקים (השוו לשיקולי המדיניות לגבי מעגל הניזוקים ברע"א 444/87 אלטוחה נ' עזבון המנוח דהאן ז"ל, פ"ד מד(3) 397 (1990)).

מניעת תוצאות בלתי רצויות

17. בהמשך ישיר להערתנו בעניין היקף האחריות הנזיקית, נעיין בהשלכות האפשריות של קבלת הערעור. אם ייקבע כי כל ילד זכאי להיחשב "תלוי", וזכאי לפיצוי בגין כל הפסד של תמיכה מהוריו, נרחיב את גבולותיה של תביעת התלויים באופן ניכר. עמד על כך בית המשפט המחוזי באמרו כי אימוץ עמדתם של המערערים יוביל ל'מדרון חלקלק':

"כך לדוגמה, קשה יהיה להצדיק אבחנה בין תשלום שכר לימוד אקדמאי כמקיים קשר של תלות בין ההורה לילדו, לבין מימון שכר לימוד לקורסי העשרה או חוגים השולל קשר כזה. באותה מידה קשה יהיה להכיר בתשלום עבור רכישת דירה כתלות של הילד בהוריו,

ובה בעת לשלול תלות זו לגבי תשלום דמי המשכנתא על ידי ההורים שנטל הילד או תשלום דמי שכירות לילד, וכן הלאה וכן הלאה דוגמאות רבות המבטאות את הנתינה של ההורים לילדיהם, כל אחד כפי רצונו ויכולתו. הקושי בתיחום קו הגבול מצדיק אפוא קביעת אמות מידה ברורות ואחידות, בהתאם לגישה הרווחת כיום בדיני הנזיקין של סטנדרטיזציה בהערכת הפיצויים - האחדה והפשטה של חישוב הפיצויים תוך יצירת חזקות" (בפסקה 18).

בהינתן שתמיכה כלכלית כזו או אחרת בילדים הבוגרים מקובלת במשפחות רבות, עלולים להתעורר אין ספור דיונים מורכבים, תוך יצירת הבחנות דקיקות כמו בין תמיכה מזדמנת לתמיכה סדירה, או בין תמיכה כספית ישירה לתמיכה עקיפה בדרכים אחרות, או בין תמיכה לאחד הילדים על פני ילדים אחרים, וכן לעורר שאלות הגולשות למישור החברתי ולפערים בין שכבות שונות באוכלוסיה לגבי מידת התמיכה והיקפה. ספק רב אם לכך התכוון המחוקק כאשר הסדיר את נושא תביעת התלויים.

מישור היחסים בין התלויים לבין העיזבון

18. תביעת התלויים נחשבת תביעה עצמאית, אך בפועל היא איננה עומדת בחלל ריק, והיא מושפעת מתביעת העיזבון. הקשרים בין שתי התביעות עשויים להיות מורכבים, ותיתכן חפיפה מסויימת בחלק מראשי הנזק. החפיפה העיקרית, והיא גם הרלוונטית לענייננו, היא בראש הנזק של אבדן התמיכה. כדי למנוע כפל פיצוי, הכלל הוא שאם התלויים והיורשים אינם זהים, תביעת התלויים תנוכה מתוך זכותו של העיזבון לאבדן השתכרות בשנים האבודות (ע"א 2739/06 עזבון המנוח דוביצקי ולדימיר ז"ל נ' רזקאללה, פ"ד סב(3) 864 (2008) (להלן: עניין דוביצקי)).

לכן, כאשר בית המשפט נעתר לתביעת תלויים, בדרך כלל ייגרע חלקו של העיזבון. בענייננו, שבו היורשת היחידה היא האלמנה, המשמעות המעשית היא שהפיצויים שיפסקו לתלויים ינוכו מתוך הפיצויים לעיזבון. במקרה הנוכחי, האלמנה מיוצגת יחד עם הילדים התובעים להכיר בהם כתלויים, כך שאין יריבות חזיתית ביניהם, והמתח בין תביעת העיזבון לתביעת התלויים נשאר מתח רעיוני. ועדיין, קבלת תביעת התלויים משמעה למעשה חיוב של העיזבון (או האלמנה) להמשיך לתמוך בילדים בסכום דומה לזה שהיה נהוג ערב פטירתו של המנוח. בעניין תוצאה זו אינה רצויה. מוטב כי האלמנה – כיורשת היחידה של המנוח – תוכל לקבל החלטה עצמאית על המשך תמיכה בילדיה הבוגרים, צמצומה או הפסקתה.

נדגיש כי איננו באים לחתור תחת זכות התביעה העצמאית של התלויים. כאשר מדובר בילדים קטינים, שסמוכים על שולחנו של המנוח, יש בידם זכות מלאה לפיצוי על אבדן התמיכה. בניגוד לכך, ענייננו הוא בילדים בגירים ועצמאים כלכלית, וככאלה, אינני סבור שיש בידם זכות משפטית להמשיך ליהנות מהתמיכה שהיתה נהוגה. לפיכך, במקרה שבו אין "תלות" ממשית, אלא רק נוהג של סיוע כלכלי, מן הראוי להשאיר את ההחלטה על המשך התמיכה בידי העיזבון (בפרט במקרים כגון דא, שבהם היורשת היא בת-זוגו של המנוח). תוצאה זו מבטאת גם יחס של כבוד לצוואתו של המנוח, שהוריש את כל רכושו לרעייתו. כאמור, ילדים קטינים נהנים מהגנה סוציאלית חזקה שגוברת על אינטרסים אחרים, אך אין להסיק מכך בהכרח על מעמדם של ילדים בגירים ועצמאים.

היקש מדברי חקיקה נוספים

19. בית המשפט המחוזי תמך את מסקנתו גם באמצעות פנייה להגדרת "ילד" כ"תלוי" בחוקים מקבילים. סעיף 328 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995 מגדיר בפירוט מיהו "ילד", והוראה זו רלוונטית גם לצורך תביעת תלויים בתאונת עבודה (סעיף 130(א)(2) לחוק). נביא כאן את עיקריה של ההגדרה:

"ילד" - ילד של המבוטח לרבות נכד שכל פרנסתו על המבוטח, ובלבד שנתקיים בהם אחד מאלה:

(1) לא מלאו להם 18 שנים;

(2) לא מלאו להם 20 שנים, ובלבד שעיקר זמנם מוקדש לסיום לימודים במוסד חינוכי על-יסודי או שהם שוחרים במסגרת קדם-צבאית של צבא הגנה לישראל;

(3) לא מלאו להם 24 שנים והם אחד מאלה:

(א) בשירות סדיר כמשמעותו בחוק שירות בטחון

[...]

(ב) בת המשרת בהתנדבות בשירות

לאומי [...]

(2) בן המשרת בהתנדבות בשירות לאומי

[...]

(3) משרת בשירות לאומי-אזרחי;

(ג) לומדים באחד ממסלולי העתודה [...]

(4) לא מלאו להם 21 שנים והם משרתים בהתנדבות

בשירות למטרה ציבורית או לאומית [...]

הגדרה דומה למדי ניתן למצוא בתקנות 3 ו-6 לתקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים עיתיים), התשל"ח-1978. ראוי להדגיש, כי בנוסף למגבלת הגיל והסטטוס, בשני המקרים התנה המחוקק את הפיצוי בכך שפרנסתו של הילד (כולה – בחוק הביטוח הלאומי; או אף מקצתה – בתקנות) היתה על המנוח. ההיקש מדברי חקיקה אלו תרם בעבר לפיתוח ההלכה בעניין יחזקאל (שם, בעמ' 378-379), וניתן אף לטעון כי הדברים יפים לעניינו מדרך של קל וחומר, נוכח התכלית הסוציאלית שבבסיס חוק הביטוח הלאומי וחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים. מנגד, ניתן לטעון כי ההגדרה שמתאימה לתכליותיהם הספציפיות של דברי חקיקה אלה, אינה מתאימה בהכרח גם לתביעת תלויים מכוח סעיף 78 לפקודה, וכי ההגדרה המצמצמת בשני חוקים אלה בא על רקע הרחבת הכיסוי הביטוחי על פיהם. אין בדעתי להרחיב את הדיון בנקודה זו, שכן לשיטתי ההשוואה לחוק הביטוח הלאומי ולתקנות תשלומים עיתיים מהווה לכל היותר חיזוק למסקנה אליה הגעתי.

20. מסקנה: על יסוד הנימוקים המפורטים, אני סבור כי רק ילד שתלוי בהוריו זכאי להגיש תביעה לבקשה לפיצוי בגין אבדן תמיכה כלכלית. אשר למהותה של התלות, מקובלת עליי קביעתו של בית המשפט המחוזי כי ככלל, "הילד התלוי במנוח הוא זה אשר תלוי בו כלכלית – במוכן הרגיל של המילה, היינו, סמוך על שולחנו ונעדר יכולת עצמאית לכלכל עצמו" (פסקה 13; ההדגשה במקור). הלכה למעשה, ילד בוגר שרכש מקצוע והקים תא משפחתי משלו, כבר אינו נחשב "תלוי" בהוריו, גם אם הוא זוכה לסיוע כלכלי תדיר מצידם וגם אם הוא מתקשה "לגמור את החודש" אילולא אותה תמיכה. הקשר המשפחתי של הורה וילד הוא קשר דם שאין לו תאריך תפוגה, ברם, במישור המשפטי, קשר זה איננו מנביע תלות כלכלית שמכוחה זכאי הילד הבוגר להגיש תביעה לפי סעיף 78 לפקודת הנזיקין. איני מתיימר ליתן ב"כלל אצבע" זה מענה לכל קשת האפשרויות והמצבים שהחיים מזמנים, אך דומה כי בתי המשפט מזהים "תלות" כאשר היא קיימת, ולא בכדי אין פסיקה עניפה בנושא זה.

להבהרה: "תלות" איננה מותנית בקיומה של חובה חוקית של ההורה לתמוך בילד (עניין פליישר, בעמ' 626; עניין חונוביץ, בעמ' 421; עניין לינדורן, בעמ' 27). מצד שני, "תלות" לא מתמצה בסיוע כלכלי בפועל מצד ההורה. "תלות" היא מצב שבו הילד אינו עומד על רגליו מבחינה יכולתו הכלכלית בכוח או בפועל, ופרנסתו מוטלת (רובה או כולה) על כתפי ההורה.

21. התנגדות ראשונה למסקנה האמורה, יכולה לבוא מכיוון הדין הנוהג, בהתבסס על פסיקה קודמת. כבר עמדנו על כך שניתן לזהות בפסיקה גוונים שונים, ואחד הביטויים הנחרצים לעמדה הפוכה לכאורה מן המסקנה אליה הגעתי, הוא פסק הדין בעניין פליישר. באותו מקרה, ציין השופט לוין כי "אפשר למצוא בכמה פסקי-דין, המדגישים את ה'פן' החברתי-כלכלי של הסעיף, ומשתמע מהם, כי בן משפחה, שכבר עמד על רגליו מבחינה כלכלית, אינו נחשב עוד כתלוי ואינו יכול להיפרע עוד את הנזק הממשי, שנגרם לו עקב פטירתו של המנוח". כאמור, השופט לוין יצא חוצץ נגד עמדה זו, משני טעמים. האחד – לשון הפקודה, ולכך כבר התייחסנו לעיל (בפסקה 13); והשני – עיקרון השבת המצב לקדמותו, שאליו נתייחס בהמשך.

מעבר לדיון בהנמקות שהובאו להכרעה השיפוטית, נתתי משקל גם לעצם קיומן של התבטאויות ברוח זו בפסיקה, אשר מבכרות פיצוי על פי התמיכה בפועל, ומייתרות את הצורך בבחינת "תלות" מהותית של התובע במנוח. למרות זאת, אינני סבור כי עלינו לדבוק בגישה זו, ולא רק משום שבית משפט זה אינו כבול לתקדימיו (סעיף 20(ב) לחוק-יסוד: השפיטה; עניין לינדורן, בעמ' 40). הטעם העיקרי לכך, הוא השונות העובדתית בין המקרה הנוכחי לבין פסקי הדין הנזכרים. כפי שצינתי לעיל, חרף אמירות בעלות אופי עקרוני, לא עלה בידי למצוא קביעה שיפוטית של בית משפט זה שבה הוכר אדם בגיר ועצמאי כלכלית כתלוי בהורהו. להמחשה, נציין כי אפילו בעניין פליישר תוצאת פסק הדין היתה כי בנה של המנוחה, חייל סדיר כבן 20, זכה לפיצוי בגין דמי כיס למשך שנתיים. לעומת זאת, נדחתה תביעה של אחיו הגדול (בן 28), שהיה סטודנט בטכניון, משום "שלא הוכח במידה מספקת, שהמנוחה הייתה ממשיכה לתמוך בבנה אברהם בזמן לימודיו מעבר לתמיכה החד-פעמית שנתנה לו, ונוכח מצבו הכלכלי בזמן מסירת העדות לא ניתן לקבוע, שהאם הייתה תומכת בו גם בזמן לימודיו המאוחרים העתידיים והמשוערים". כך כאשר מדובר בסטודנט שביקש פיצוי בגין תמיכה עבור תקופה של לימודי המשך, על אחת כמה וכמה לגבי תביעה של מי שסיים זה מכבר את חוק לימודיו.

22. התנגדות אפשרית שניה היא במישור התיאורטי, ומבוססת על עיקרון השבת המצב לקדמותו. יטען הטוען, כי מכוח עיקרון זה זכאי התלוי לפיצוי מלא בגין הנזק הכלכלי שנגרם לו בפועל, ואין זה משנה אם הילד בגיר או קטין, בעל מקצוע מדופלם או חייל בשירות סדיר. התשובה לכך היא שעיקרון השבת המצב לקדמותו הוא אכן עיקרון יסודי בדיני הנזיקין אך אין הוא חזות הכל; ובסוגיית הגדרת מעגל התלויים,

הדין בישראל מבטא גישה שונה. כפי שכבר נאמר, לא די בכך שאדם יספוג נזק כלכלי בפועל כדי להקים לו זכות תביעה בגין אירוע שבו אדם שלישי מצא את מותו. המחוקק הוסיף "מסננת נורמטיבית" שמגבילה את כח התביעה ושומרת אותו לתלויים שנמנו במפורש בפקודה, ואף בית המשפט נדרש להתחשב בשיקולי מדיניות בבואו לתחום את היקף מעגל התלויים (עניין חונוביץ, בעמ' 424 ובעמ' 442). בהתאם לכך אני סבור כי בעניינו של ילד, יש לפרש את הפקודה כך שזכות התביעה תינתן רק לילד אשר תלוי בהוריו תלות ממשית.

משנדרשתי לעיקרון השבת המצב לקדמותו אוסיף שתי הערות: ראשית, בסוגיית הפיצוי לתלויים (וכמובן גם בסוגיות נוספות), עיקרון השבת המצב לקדמותו מתבטא בעיקר בשלב של חישוב גובה הנזק הכלכלי שנגרם לתלויים (עניין דוביצקי, בפסקה 7). לעומת זאת, בשלב של קביעת האחריות הנזיקית, יש מקום גם לשיקולי מדיניות (השוו: ע"א 4486/11 פלוני נ' פלוני (15.7.2013)). שנית, העיקרון אכן משמש מצפן במקרים רבים, אך ישנם מצבים שבהם אנו נאלצים להתרחק מן המציאות העובדתית אל עבר עולם הפיקציות והחזקות המשפטיות, וניסיון לכמת נזקים כלכליים בגין מותו של אדם הוא דוגמה מובהקת לכך. בנסיבות כאלה, יש שהעיקרון מאבד מכוחו, ומשקל ניכר מוענק לעקרונות אחרים.

בין היתר, ישנה חשיבות לקיומם של כללים ברורים, שיויוניים וקלים ליישום, ולא כאן המקום להאריך (כך, לדוגמה, חזקות והנחות עבודה שנועדו ליצור אחידות ופשטות בקביעת הפיצויים – ראו, לדוגמה, פסק דינה של השופטת י' וילנר בת"א 966/06 (חיפה) פינקלשטיין נ' הפול-המאגר הישראלי לביטוח רכב בע"מ, פסקה 20 והאסמכתאות שם (3.12.2013); אריאל פורת "שנים אבודות, הפסד השתכרות ומחירה של הריגה" ספר מנשה שאוה (תשנ"ו).

להרחבה על מעמדו של עיקרון השבת המצב לקדמותו ראו: אליעזר ריבלין וגיא שני "תפיסה עשירה של עקרון השבת המצב לקדמותו בתורת הפיצויים הנזיקיים" משפט ועסקים י 499, 499-509 (תשס"ט); נילי קרקו אייל "השבת המצב לקדמותו בתביעות לפיצוי על נזקי גוף – עקרון יסוד שאבד עליו הכלח?" דין ודברים ט 175, בפרט בעמ' 226-230 (2015).

23. סיכום: ילד יוכר כ"תלוי" ויוכל לזכות בפיצוי כתובע עצמאי רק אם הוא תלוי תלות ממשית בהוריו, היינו – נסמך על שולחנם וחסר יכולת להתפרנס כאדם בוגר.

המבחן הוא מבחן מעשי של עצמאות מול תלות. הפרמטר הראשוני והעיקרי לבחינת קיומה של תלות הוא גיל הילד, שלכל הדעות מהווה אינדיקציה חשובה (עניין פליישר, בעמ' 628). במקרי גבול ניתן להיעזר בפרמטרים נוספים, כגון יכולת השתכרות, רכישת מקצוע וקיומו של תא משפחתי עצמאי. הכלל הרגיל הוא שילד עד גיל 18 נחשב תלוי בהוריו תלות מלאה, בתקופת השירות הצבאי הסדיר התלות פוחתת, ולאחר מכן הילד אינו נחשב עוד "תלוי" בהוריו. במקרים מתאימים ניתן יהיה לפסוק פיצוי בגין אבדן תמיכה בתקופת הלימודים לתואר ראשון, שמא לעיתים גם לתואר שני. לעומת זאת, ילד מבוגר יותר שיבקש להכיר בו כתלוי, יידרש להראות נסיבות מיוחדות, כגון חוסר יכולת השתכרות בגלל מצב רפואי או נפשי.

מן הכלל אל הפרט

24. המערערים 3-4 הם בגירים (בני 30 ו-38 במועד התאונה), בעלי מקצוע שעובדים ומשתכרים למחייתם. הם נישאו, הקימו משפחה והביאו לעולם ילדים. כיוון שכך, ובהיעדר נסיבות חריגות, הם אינם יכולים להיחשב "תלויים" במנוח לצורך סעיף 78, ובדין נדחתה תביעתם. טענה חלופית בפיהם של המערערים, היתה כי גם אם נניח שנדרשת "תלות" ממשית במנוח, הרי שהם אינם מסוגלים לפרנס בעצמם את משפחותיהם ולכן נחשבים תלויים גם לפי שיטה זו. דין הטענה להידחות. זוגות צעירים רבים בישראל נעזרים כלכלית על ידי הוריהם, ואין בכך כדי להפוך אותם לתלויים במובן המשפטי הרלוונטי לענייננו. על אחת כמה וכמה יפים הדברים בשים לב לנסיבות הפרטניות: המערערת 3 היא פסיכולוגית קלינית שעובדת כמרצה במוסדות אקדמאיים ונשואה לבעל משרד עורכי דין; והמערער 4 הוא הנדסאי חשמל שעובד בהיי טק ונשוי לאשת שיווק (ולא נעלמה מעיני הטענה כי בת הזוג אינה עובדת כיום). בשולי הדברים, מבחינה עובדתית קשה לקבל את טענת המערערים לפיה המנוח היה ממשיך לתמוך בהם באותה מידה גם לאחר פרישתו לגמלאות. בהינתן שהמנוח נפטר בגיל 62, הסתייגות זו מייתרת ממילא את חלק הארי מתוך תביעתם.

טענות המערערים בעניין ניכוי תשלומי פנסיה

25. לקראת סיום, אדרש לטענה נוספת של המערערים שהתעוררה בהקשר שונה. בפני בית המשפט המחוזי התגלעו מספר מחלוקות בנוגע לאופן ניכוי פנסיית השארים שקיבלה (וצפויה לקבל) האלמנה לאחר מותו של המנוח. בית המשפט הכריע כי תשלומי הפנסיה ינוכו מתוך הפיצוי החודשי העומד על שילוש השכר הממוצע במשק, שאם לא כן – "חלק מן הגמלה החודשית של פנסיית השארים המשתלמת לאלמנה

ממקום עבודתו של המנוח כלל לא תנוכה" (פסקה 24). עוד נקבע כי פנסיית השארים בתקופה שלאחר יציאתו של המנוח לגמלאות תנוכה מן הפיצוי המגיע לאלמנה. אשר לתקופה שלאחר תום תוחלת חייו של המנוח, קיבל בית המשפט את עמדת התביעה וקבע כי תקבולי הפנסיה הצפויים בתקופה זו לא ינוכו.

במסגרת הסיכומים מטעמם, חזרו המערערים על חלק מטענותיהם, אך לא מצאתי עילה להתערב בקביעותיו של בית משפט קמא. הכלל הוא כי "שיעור הפנסיה שתשלומה הוקדם יובא בחשבון בצד הניכוי בחישוב הפיצויים (הצד השלילי)" (ריבלין, בעמ' 919), והשאלה אם מדובר בחוזה ביטוח לא התעוררה בענייננו (סעיף 81 לפקודת הנזיקין; רע"א 7946/09 מקפת החדשה ניהול קרנות פנסיה ותגמולים נ' אנוך (29.2.2012)). בנוסף, יש להבחין בין פסק הדין בעניין קפלינסקי שבו "בחייה הוסיפה המנוחה להשתכר, מעבר לתשלומי הפנסיה, שכר העולה על שילוש השכר הממוצע במשק", לבין המקרה דנא, שבו נפטר המנוח טרם פרישתו לגמלאות. המערערים הוסיפו וטענו, כי השלמת 35 שנות עבודה היתה מזכה את המנוח במלוא הזכויות הפנסיוניות בלי קשר לתאונה, ולכן ממועד זה אין לנכות את תשלומי הפנסיה. גם טענה זו דינה להידחות, שהרי חישוב הפיצוי בגין אבדן השתכרות נעשה בהנחה שהמנוח היה עובד עד לגיל הפרישה, ולא ניתן להניח במקביל הנחה סותרת, שלפיה המנוח היה פורש לגמלאות בשלב מוקדם יותר.

אשר לתגמולי הפנסיה שצפויה האלמנה לקבל החל ממועד צאתו של המנוח לגמלאות, יש ממש בטענה כי מדובר בהכנסה שהיתה מושגת ממילא ולא צמחה בעטיה של התאונה. למרות זאת, בית המשפט המחוזי דחה את הטענה, בנימוק כי "בעת חישוב ההפסד בשנים האבודות הובאה בחשבון הכנסתו של המנוח מפנסיה אלמלא התאונה. אם מצדו השני של המטבע לא ננכה את תגמולי פנסיית השארים המשתלמים לאלמנה בעטיה של התאונה נגרום להפרת אותו איזון שבין חישוב ההפסדים לבין הניכויים ולמעשה נעניק לאלמנה פיצוי כפול" (פסקה 39). נימוק זה נראה משכנע. במסגרת פסק הדין, המערער כבר זכה לפיצוי בגין הכנסותיו הצפויות מקרן הפנסיה בתקופה שלאחר גיל הפרישה (פסקה 30), ולכן אם נתעלם מהתגמולים שישולמו לאלמנה בפועל, היא תזכה למעשה לכפל פיצוי.

26. אשר על כן, הערעור נדחה ופסק דינו של בית המשפט המחוזי יעמוד על כנו. בנסיבות העניין אין צו להוצאות.

1. דברי חברי, השופט י' עמית, רובם ככולם מקובלים עלי, לבד מן האמור להלן.
2. שלוש אפשרויות הציג חברי לגבי הבאים בגדרו של "תלוי": אפשרות מצמצמת, על-פיה 'תלוי' הוא אך מי שנעדר יכולת לפרנס את עצמו, וכל קיומו היה תלוי בהורה המנוח; אפשרות מרחיבה, על-פיה כל תמיכה של הורה בילדיו, אשר הלכה לאבדון בעת המוות, מקימה עילת תביעה ל'תלויים'; ואפשרות ביניים, על-פיה המנוח 'תלוי' כולל גם ילד אשר יכול לפרנס את עצמו, אך הוא סמוך על שולחן הוריו, והם עודם מספקים לו את כל צרכי מחייתו. חברי, השופט י' עמית, בחר בחלופה האחרונה, היא דרך האמצע, אך ציין את קרבתה היחסית לאפשרות המצמצמת במשרעת בין שתי הגישות (פסקה 12 לחוות דעתו). לדבריו, "אשר למהותה של התלות, מקובלת עליי קביעתו של בית המשפט המחוזי כי ככלל, 'הילד התלוי במנוח הוא זה אשר תלוי בו כלכלית – במובן הרגיל של המילה, היינו, סמוך על שולחנו ונעדר יכולת עצמאית לכלכל עצמו" (פסקה 20). ובהמשך: "ילד יוכר כ'תלוי' ויוכל לזכות בפיצוי כתובע עצמאי רק אם הוא תלוי תלות ממשית בהוריו, היינו – נסמך על שולחנם וחסר יכולת להתפרנס כאדם בוגר [...] ילד מבוגר יותר שיבקש להכיר בו כתלוי, יידרש להראות נסיבות מיוחדות, כגון חוסר יכולת השתכרות בגלל מצב רפואי או נפשי" (פסקה 23 לחוות הדעת).
3. כשלעצמי, סבורני כי גישת הביניים היא אכן הדרך הראויה לנקוט בה, אך זאת במידה רחבה במקצת מזו ששרטט חברי. בחוות דעתו המקיפה, נימק חברי מדוע יש לשלול את הגישה המרחיבה, המפרשת כל תמיכה של הורה בילדו כ'תלות' המזכה בפיצוי. דבריו אלו מקובלים עלי. ברם, כמה שנוגע להעדפת גישת הביניים על זו המצמצמת, דומני כי יש צורך בהבהרה. ראשית, וכפי שגם ציין חברי, הגישה המצמצמת מבוססת על חזקות, המאפשרות חישוב ברור ומהיר של הנזק ושל היקף אחריות המזיק, לרוב על-פי גילאי הילדים (פסקה 23). שנית, הגישה המצמצמת עוסקת בילד הנעדר יכולת השתכרות, אשר אין לו אפשרות להתקיים מבלעדי עזרת ההורה (כאשר במרבית המקרים מוטלת על ההורה גם חובה חוקית לפרנס את ילדיו אלו). לעומתם, הילדים המצויים בקטגוריית הביניים, תלויים בהוריהם, אך יש להם יכולת תיאורטית להתקיים בכוחות עצמם.
4. אמנם נכון, כי ילדים הנעדרים יכולת השתכרות, הם הזקוקים ביתר שאת לתמיכת הוריהם. יחד עם זאת, פקודת הנזיקין [נוסח חדש] (להלן: הפקודה) איננה

מגדירה תלויים כילדים אשר אין ביכולתם להתקיים באופן עצמאי, אלא כאלו התלויים בהוריהם בפועל. בסעיף 80 לפקודה, העוסק בחישוב הפיצוי לתלויים, נכתב כך:

”בתובענה לפי סעיף 78 יש למסור פרטים בדבר האנשים שלטובתם היא מוגשת ובדבר הפסד הממון שסבל כל אחד מהם עקב מות הנפגע, והפיצויים יינתנו בעד הפסד הממון שסבלו למעשה, או עתידים לסבול אותו למעשה, ובכלל זה הוצאות שהוציאו לקבורתו” (ההדגשה הוספה – נ' ס').

בהתאם לכך כתב חברי בחוות דעתו: “תלות איננה מותנית בקיומה של חובה חוקית של ההורה לתמוך בילד... מצד שני, 'תלות' לא מתמצה בסיוע כלכלי בפועל מצד ההורה. 'תלות' היא מצב שבו הילד אינו עומד על רגליו מבחינת יכולתו הכלכלית בכוח או בפועל, ופרנסתו מוטלת (רובה או כולה) על כתפי ההורה” (פסקה 20; ההדגשה הוספה – נ' ס'). ראו גם ע"א 8181/06 הכשרת הישוב חברה לביטוח בע"מ נ' עזבון אטיאס, פסקה 13 (21.2.2010): “השאלה אם נגרם לתלוייו של המנוח נזק בגין אובדן תמיכה לאחר הגיעם לגיל 18 היא שאלה עובדתית. התשובה לה נגזרת לא מקיומה או היעדרה של חובה לספק תמיכה לתלויים (בדין או על-פי הסכם), כי אם מן השאלה אם בפועל היה המנוח מספק לתלויים תמיכה זו אלמלא התאונה”. אמת, וסומך אני לעניין זה את ידי על נימוקי חברי – אין די בסיוע כלכלי גרידא על מנת שהילד הבוגר יוכל להחשב כ'תלוי' (ובכך נשללת הגישה המרחיבה); אך שעה שיוכיח הילד כי הוא “אינו עומד על רגליו מבחינת יכולתו הכלכלית בכוח או בפועל”, כי אז – אף שלאותו ילד יכולת השתכרות עצמאית, הוא היה הלכה למעשה תלוי בהורה המנוח. על כן, אם תוכח תלות מעין זו, יש לנקוט בגישת הביניים להגדרת 'תלויים', ולהביא בגדרה גם את הילד הבוגר כ'תלוי'.

6. גדר נוסף שקבע חברי לתביעת ה'תלויים', הוא שותפות במשק הבית. נקבע כי כאשר עוזבים הילדים את בית הוריהם, לא ניתן לומר שמתקיימת “זיקה הדוקה דיה כדי להגדיר את הבן או הבת הבוגרים והעצמאיים, שכבר עלה בידם לרכוש מקצוע, כ'תלויים' בהוריהם” (פסקה 15). אינני שלם עם קביעה זו, ולדעתי יש מקום להרחיב מעט בהקשר זה את גישת הביניים שהציע חברי. אמנם נכון, כי במרבית המקרים ילדים אשר טרם עזבו את בית ההורים, עודם תלויים בהם; ויש בכך כדי לחזק טענת תלות. עם זאת, אין בכך כדי לשלול את תלות הילדים שעזבו את הבית, ואף הקימו משפחות משלהם. לעיתים, וכפי שתיאר חברי את המציאות בדורנו-אנו, גם לאחר עזיבת הבית נותרים הילדים תלויים בהוריהם (למשל בהיותם זוג צעיר). הזיקה ההדוקה למשק המשפחתי אמנם איננה מתקיימת 'גאוגרפית', אך התלות נובעת כל כולה מהקשר המשפחתי שבין ההורים לילדיהם. על כן, אם יעלה בידי של ילד בוגר להוכיח תלות כלכלית בהורה,

לטעמי יש להכיר בו כ'תלוי', אף אם הוא איננו שותף במשק הבית במובנו הפיזי. אוסיף, כי ההסתמכות בעניין זה על האמור בע"א 2000/97 לינדורן נ' קרנית – קרן לפיצוי נפגעי תאונות דרכים, פ"ד נה(1) 12, 28 (1999) איננה מדויקת; שכן בעניין זה נדונה שאלת מעמדה של ידועה בציבור, כאשר אז משק הבית המשותף הוא אחד הקריטריונים לביסוס הקשר ההדוק שבין המנוח לבין בת-זוגו. בעת שעסקינן בהורים וילדים, הקשר המשפחתי מבוסס ממילא, אף ללא מגורים תחת קורת גג אחת.

7. אני סבור אפוא כי יש מקום להשתמש בגישה המצמצמת כחזקה המעניקה פיצוי לכל ילד עד גיל 18, ופיצוי מופחת עד לסיום השירות הצבאי או לימודי התואר (פסקה 23 לחוות הדעת של חברי, השופט י' עמית). אולם, נכון בעיני לאפשר גם לילדים בוגרים לחסות תחת הגדרת 'תלויים', אם יוכיחו כי פרנסתם – כולה או עיקרה – מסופקת על-ידי הוריהם. זאת, אף אם הילדים הם בעלי יכולת השתכרות, ואף אם פרחו מן הקן ועזבו את בית ההורים. יחד עם זאת, בתביעה מעין זו, ראוי להעביר את נטל ההוכחה אל כתפי הטוענים לתלות, בעוד באי הקטגוריה המצמצמת יחסו תחת 'חזקת תלות'. ודוק, לא בנקל יעמדו הילדים הבוגרים בנטל ההוכחה המוטל על כתפיהם בטענת התלות – עליהם להוכיח תלות של ממש בהוריהם, כאשר ללא תמיכת ההורים לא עמד להם מקור לקיום באופן עצמאי.

8. אוסיף ואציין, כי בהענקת פיצוי לילד בוגר כ'תלוי', קיים קושי מסוים – והוא הערכת משך התמיכה. שעה שב'תלויים' הכלולים ב'חזקת התלות', ניתן להעריך את משך התלות (עד הגיע הילדים לגיל 18, או עד לסיום השירות הצבאי או לימודי התואר); הרי שלרוב לא ניתן לדעת עד מתי היתה נמשכת תלותם של הילדים הבוגרים, אם היה ההורה נותר בחיים. הדעת נותנת, כי במרבית המקרים, אין דרכה של תלות מעין זו להימשך עד לאחרית ימיו של ההורה, אלא עד שהילד 'יעמוד על רגליו' ויצליח להתפרנס בכוחות עצמו. שאלה זו אמנם לא מתעוררת בענייננו, ועל כן אינני רואה צורך לקבוע בה מסמרות, אך לטעמי ניתן לקבוע במצבים אלו פיצוי 'גלובלי' על אבדן התמיכה, אשר יקבע תוך התחשבות – עד כמה שניתן – בהיקף התלות, ובצפי למשכה בנסיבות העניין שיעמוד על הפרק.

9. בנדון דידן, נראה כי המערערים 3-4 לא הוכיחו תלות של ממש באביהם, ולכן, ובכפוף להסתייגותי הנ"ל, אני מצטרף למסקנתו של חברי השופט י' עמית בעניין זה. כמו כן, אני מסכים לחוות דעתו במה שנוגע לניכוי תשלומי הפנסיה.

ש פ ט

השופט י' דנציגר:

אני סבור כי המקרה שלפנינו הינו מקרה מובהק בו אין מקום לראות בילדיו של המנוח כתלויים. אני מצטרף איפוא למסקנתו של חברי השופט י' עמית.

משכך, אני סבור כי אין מקום שאכריע במחלוקת שנתגלעה בין חבריי – ששניהם כתבו דברי טעם מעוררי מחשבה – שכן הכרעה זו אינה דרושה לתוצאתו של פסק הדין במקרה הפרטני.

באשר לניכוי תשלומי הפנסיה; אני מסכים לחוות דעתו של חברי השופט י' עמית.

שופט

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט י' עמית.

ניתן היום, כ' בסיון התשע"ז (14.6.2017).

שופט

שופט

שופט